Sayı 37 nin kapına

HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Terih Şubesi tarafından çıkarılır
AYLIK MECMUA

Müdür
Mehmet Halit Bayrı

Dördüncü Cilt : Sayı 34 — 48
Haziran 1934 — Mayıs 1935



İSTANBUL
BURHANEDDİH MATBAASI
1335

DÖRDÜNCÜ CİLDİN FİHRİSTİ

Sayı : 37 — Haziran 1934

Sayı : 38 — Temmuz 1934

Sayı : 39 — Ağustos 1934

Saı : 40 — Eylül 1934

Sayı : 41 — Birinciteşrin

Sayı : 42 — İkinciteşrin 1934

Sayı : 43 — Birincikânun 1934

Sayı : 44 — ikincikânun 1935

Sayı : 45 — Şubat 1935

Sayı : 46 — Mart 1935

Sayı : 47 — Nisan 1935

Sayı : 48 — Mayıs 1935

HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yıl: 4 | 15 Haziran 1934 | Sayı : 37

RECAÎ

Sille halk şairlerinden olup asıl ismi Ahmettir. Sillenin Kârhane mahallesi ahalisindendir. Köy imamlığı, bekçilik yapardı. Kırlarda yalın ayak gezdiğinden «Yalın ayak imam» derlerdi.

Recaî ava çok meraklı idi, av kaldırmak için dağdan taş yuvarlarken taşın altındaki yılan tarafından eli sokulmuş, bir haylı müddet çekmiştir.

Recaînin sevdiği, yandığı, alamadığı bir kıza dair pek çok şiirleri, seksen beyitli bir methiyesi vardır. Bir çok koşma, kalenderîleri, semaîleri, destanları ellerde gezmekte, sazlarda çalınmaktadır.

305 de öşür yüzünden mültezimlerden gördüğü zulmu anlatır bir destanını hem kendi kudretini göstermek, hem de aşarın kaldırılmasile ahalinin soyguncular dan kurtarılmasındaki isabeti bir daha arzetmek için neşrediyoruz:

Sene üç yüz beşte mültezimlerin
Haccı farzolundu gitsin karadan
Din iman möhlüzü bir kimselerin
Taşis defterini dürsün aradan.

Kahıtlık sersemi ahali durgun
Mültezim muhammin hepsi de uygun
Aklımız ereli böyle bir vurgun
Ayvalık Sakızdan sor Ipsaladan.

Kimisi ülema kimisi hacı
Tuz koktu bulunmaz onun ilacı
Böyle bir devirde verdik haracı
Sanki esir köle geldik Moradan.

Kol büküp fuzulî alırlar para
Ağlamayıp netsin fakir fukara
Mizana varacak yol vara vara
Acap haberleri yok mu oradan.

Sevinirler bir araya çökerler
Hesabedip defterlerin dökerler
Fakir fukaranın belin bükerler
Ağniyayı çıkarırlar aradan.

Kimisi mubaşir kimisi ağa
Asla bakıtmazlar hem sola sağa
. . . .
. . . .

Ölmiyen biçare tuttular yası
Herkesin mülkünden kalktı havaşı
Muhammin de olmuş vebal devesi
Ahretine çok kazandı kiradan.

Hakkaniyet üzere meydana çıktı
Nice fukaranın temelin yıktı
Herkesin vebalin boynuna taktı
Beş on mahal tutsun . . . . .

Muhammine bu suçları az gelir
Vebal santurumuz keman saz gelir
Rüşvet deyu bilmem ördek kaz gelir
Yedik helvaları geldik sonradan.



MEMLEKET TÜRKÜLERİ



II

Mertlik ve efelik ruhu Aydın dağlarında yaşıyan zeybeklerin türkülerinde, koşmalarında ne güzel sezilir. Bu türküler, koşmalar, deyişler, kâh bir sevgiyi, kâh bir faciayı, kâh gurbeti ifade eder. Yüksek dağlarda türküsünü söyliyen zeybek, gür ormanlardan yaylalara, yaylalardan karlı dağ yamaçlarına göç eden yürük türküleri ne kadar dokunaklıdır. Eşkıyalara çıkarılan türkülerde bile acıklı ve içli hakıkatlara rastlanır. Bu türküler millî varlığımızın, duyuşlarımızın birer asil örneğidirler.

İşte İzmir, Aydın havalisinde söylenen efe türkülerinden biri :

Uzun olur aman efelerin biçağı
Beşyüz dirhem Şam Tarablus kuşağı
Yaman olur şu İzmirin uşağı

Silahı da elinde kaması da belinde
Yavrum İzmir yolunda bir dilbere vuruldum.

Çıka bilsem şu yokuşun başına
Güneş vurmuş hançerimin taşına
Neler gelmiş genç yaşında başına

Silahı da elinde kaması da belinde
. . . .

İzmir, Aydın havalisinde söylenen Eminem türküsü :

Ah kara koyun yayılır
Yavrum top kâküller dağılır
Çıkmada güzel dam üstüne
Seni gören bayılır.

Aman Eminem çakır Eminem
Ayvada göbeği çukur Eminem.

İndim derede durdum
Bir çift güvercin vurdum
Ben yârimin koynunda
Üç gün üç gece durdum.

Aman Eminem . . . . .
. . . .

Görülmez davamız mahşere saldım
Bu tatlı canımdan bezdim usandım
Nice muhamminin ardına kaldım
Ne ister bezgin bir fukaradan.

Utanmazlar yola bele dursunlar
Havfleri yok raye islam soysunlar
Puthane kapusun açık bulsunlar
. . . .

Bunların elinden kaza ağladı
Yokluğuyla ciğerimi dağladı
Bir kaç kişi bu ülkeyi bağladı
Halas olmasınlar çok iftiradan.

Bir deni alçağı sürdüler öne
Ne endamla kesti mazluma böne
Dilerim çıkmasın gayrioğüne
Havasın almasın alaveradan.

Ateş saçtı fukuranın canına
Hiç düşer mi kişi zade şanına
Fikri olan etmez kalmaz yanına
Terbiyeder kendisini yaradan.

Âşık beyhudeye atar mı taşı
İstemez kimsenin eğilsin kaşı
Öksüz oğlan dul avradın göz yaşı
Sürsün de çıkarsın eski yaradan.

Recaî bu çille hakkın hikmeti
İftihar ederiz derdü mihneti
Vücuda gelmeden verdi kısmeti
Gelecek ya Hintten ya Buharadan.

M. Zeki

Dağda da davar güderim
Emineye selam ederim
Emine de selam almazsa
Başımı da alır giderim.

Aman Eminem . . . . .
. . . .

Anadolunun muhtelif yerlerinde söylenen mani şeklinde yazılmış türküler:

Ateş düşmüş kamışa
Su neylesin yanmışa
Mevlam sabırlar versin
Yârinden ayrılmışa.

Kalenin bürcü miyim
Dil bilmez görcü miyim
Beni gurbete yollar
Ben gurbet harcı mıyım.

Tepsiye koydum narı
Ağlarım zarı zarı
Gurbet ele yolladım
Kıvırcık benli yâri.

Tüfengim çaktım almaz
Gözüm avcudan yılmaz
Beni sevda ne yaptı
Gidi Allahtan korkmaz.

İspartanın Keçiburlu nahiyesinde söylenen şu türkü, kız kardeşinin sevgilisini öldüren Keçiborlulu Mehmet için söylenmiştir: Bunu ben bizzat Keçiborluda bir saz şairi olan Âşık İben (İbrahim adının muhaffefidir) den dinledim:

Nevresin evinde mermerden direk
İsmail vurulmuş dayanmaz yürek
İsmailin baş ucu kazmayla kürek
Kıyma Mehmet kıyma tatlı canıma
Nevres ablan aldı beni yanıma.

Kabrimin sağ yanı bir uzun dere
Sol yanımdan açtılar bir koca yare
Benim ölümüme bulunmaz çare
Kıyma Mehmet kıyma merdanesiyim
Anamın babamın bir tanesiyim.

Otomobilde müstantik doktor
Yaram büyüktür çaresi yoktur
. . . .
Kıyma Mehmet kıyma bir kahbe yoluna
Yazık Mehmet yazık senin şanına.

Nevresin bacası çoktan tütüyor
Beyaz gömleğim kana batıyor
İsmail vurulmuş yerde yatıyor
Kıyma Mehmet kıyma merdanesiyim
Anamın babamın bir tanesiyim.

Balıkesirin Dursunbey kazasında dinlediğimiz Celâl türküsü de bütün Aydın, Denizli, Kütahya havalisinde söylenmektedir:

Örümcek ovasına düğün kuruldu
Cuma akşamı günü güvey vuruldu
Yassıya (yatsı) varmadan kıza duyuldu
Kıyma Celâl kıyma kanım al akar
Allı kâhküllü gelin yllara bakar.

Yüce dağ başında bir uzun zelvi
Zelvinin yaprağı kudretten telli
Benim sevdiğim kız eskiden belli
Kıyma Celâl kıyma yaram derindir
Ölmeden gelirsem gelin benimdir.

Yüce dağ başlarında yıldızlar ışılar
Böğrümden vuruldum böğrüm ışılar
Niçin gelmiyor o zalim komşular
Kıyma Celâl kıyma kanım al akar
Allı kâhküllü gelin yollara bakar.

Ispartada söylenen mani tarzında yazılmış Şakir türküsü :

Şakir yatmış kilime
Kıl dolaştı dilime
Anne gözün kör olsun
Çiftemi verdin elime.

Dağ başının ayazı
Öptüm gerdan beyazı
Kokudan kılınmıyor
Şakirimin namazı.

Şakir ölmüş yatıyor
Cerrah gelmiş bakıyor
Anne gözün kör olsun
Malımı eytam satıyor.

Köpek ürdü obadan
Kurşun girdi becadan
Anne gözün kör olsun
Sen de kaldın kocadan.

28. VIII. 932 pazar günü Dursunbeyde Konservatuvar müdürü Yusuf Ziya ve Mehmet Halit Beylerle birlikte dinlediğimiz türkü ile diğer başka türküleri bize bağlama, curalarile Şabanlar köyünden Gözaçıcı diye anılan İbrahim, İsmailler köyünden Bayram ve Ahmet ismindeki köylüler çalmış ve söylemişlerdi :

A kırmızı kırmızı
Elmanın budakları
Su verin şu geline
Kurumuş dudakları.

Yolda bezirgân soydum
Ben de ellerden duydum
Gücenmen di sevdiğim
Ben de el sözüne uydum.

A kırmızı kırmızı
Yılan taşa dolandı
Şu gelinin uçkurları
Al kanlara boyandı.

A kırmızı kırmızı
Yılan taşa dizildi
Sevdiğimi saramadım
Gücüm ondan üzüldü. [1]

[1] Canım ondan sıkıldı manasına gelir.

SAFRANBOLUDA VE KÖYLERİNDE AİLE

III

Safranbolu köylüleri birkaç çeşit iş tutar. Mühim bir ekseriyet çiftçilik, nakliyecilik yapar, kereste hizarlarında çalışır. Bir kısım köylüler de İstanbula gelir, mevki ve dirayetlerine göre birer iş edinirler. Safranbolunun yürük köylüleri İstanbulda ekmekçi, börekçi ustalığı yaparlar. Kuzyaka,Çerçen, Hacılarobası, Davutobası, Bacı, Sat köyü,Akviran,Konarı, Değirmencik Kılıçlar vesair köylüler de bu furunlarda hamurkârlık, pişiricilik, yardımcılık, tezgâhtarlık, yamaklık gibi işlerde çalışırlar.

Kazanın sekiz saat ötesinde Eflani nahiyesinde ise iş hayatı tamamen değişir. Buranın ahalisi ekseriyetle köylerinde ziraat ve bir kısmı da Bartına kereste nakliyatı yaparlar. Köylüler arasında bunlardan ayrı bir kısım daha vardır ki, bunların da başlıca işi İstanbulda kayıkçılıktır. Bunların memleketleri ile alâkaları devamlıdır. Meselâ, kardeş, baba, amca ve dayı her zaman münavebe ile köylerine gidip gelirler. Bunlar gayet çalışkan in-

Muğla deyişlerinden :

A Kız zülflerin burma burma
Bir teli ibrişim bir teli sırma
Karşılara çıkıp salınıp durma
Hasta vardır sağ vardır üzme of.

Dağlı oğlu
Hikmet Turhan

sanlardır. İstanbulda para kazandıkları gibi köylerine geldikleri zaman oturmazlar. Çift ve çubuklarile meşgul olurlar. Aynı zamanda Eflani köylerinde halk ava çok meraklıdır. İstanbula gelen bir delikanlı üç dört ay kayıkçılık yaptımı biriktirdiği bir kaç kuruşla ilk işi bir av tüfeği almak olur. Köylüler avladıkları hayvanların etini yer, derisini köylere kadar gelen toplayıcılara satarlar. Binaenaleyh Eflani köylerinde av yalnız bir eğlence değil, aynı zamanda bir kazanç mevzuudur.

Bu köylerde, iptidaî tezgâlarda dokumacılık da bir hayli ileridir. Tarlada, bağda çalışan kadın evinde de dokuma işlerile uğraşıyor. Bu daha önceleri pek ilerlemişken maalesef son yıllarda kısmen varidat temin etmez bir hale gelmiştir. Çünkü burada köylü dokuduğu bezi artık düccara satamamaktadır. Bunun sebebi de tezgâhların 35 - 40 santimden daha geniş bez dokuyamamasıdır. Halbuki Kastamonu son zamanlarda dokuma tezgâhlarında gayet geniş bezler dokumağa başlamış, müşteri bu geniş bezler dururken hiç şüphesiz daha dar olan Eflani bezlerine rağbet etmemiştir. Şimdi köylü Eflanide yalnız kendi aile ihtiyacına tekabül edecek kadar bez dokuyor. Köylü bu bezlerden başka yine kendi tezgâhlarında pantalonluk, ceketlik, yani elbiselik kalın çuha dokur, köylüler (kırha) dedikleri bu çuhanın yününü kendi davarlarından alır, ipini kandi yünlerinden eğirlerler. Boyasını bir takım nebatî kabuklardan kendileri bizzat imâl ederler. Bu elbiselik çuhanın kumaş haline gelinciye kadar köylü haricin bir zerresine ihtiyaç göstermez.

Köylerde kış hazırlığı :

Köylerde pazar ve bakkal yoktur. Onun için köylü yazdan kışın bütün ihtiyacını hazırlamak mecburiyetindedir. Bu hazırlık un öğütme, pilavlık [1] yapma, pekmez etme, nişasta çıkartma, v. s. işlerdir.

Nişasta çıkarma :

Ne mıktar nişasta çıkarılacaksa o nisbette buğday kazanlara konur ve kazanlar su ise doldurulur. Havanın vaziyetine göre çok sıcaksa18, biraz serinse 12gün buğday bu kazanda su içinde durur.Bu müddet zarfında bir defa buğdayın suyu değiştirilir. On sekiz gün tamam olunca buğdayın suyu atılır ve buğday kazanlardan pekmez oluğuna konur. Bir kaç kadın oluğa girerek buğdayı çiğner. Nişasta teneke hesabile çıkarılır. Bir teneke nişasta çıkarılacaksa oluğa iki kazan, yok iki teneke ise dört kazan buğday konur. Çiğnene çiğnene suyun içinde adam akıllı ezilen ve su ile hallolan bu buğdayın kabukları kepek haline gelir ve suyun üzerine çıkar. Bu sefer oluktaki suyun içine bir kalbur konur, kalburu bir kadın tutar. Diğer bir kadın da

[1] Makarna, Erişte. Sofraboluda bunlara yayım derler.

elindeki saplı [1] ile kalburun yüzüne çıkan kepekten âri saf nişasta maddesini havi suyu kazana nakleder. Oluktaki su bu minval üzere kazanlara taksim edildikten sonra kazanlar sıra ile dizilir ve bir müddet böyle kalır. Bu müddet zarfında su ile memzuç nişasta maddesi kazanın dibine teressüp eder. Tamamen suyu boşaltılarak kazanın dibinde kalan müteressip nişasta maddesinin üzerine tekrar temiz su doldurulur. Nişasta iki gün de bu şekilde temiz su içinde bırakıldıktan sonra ikinci günü tekrar suyu boşaltılır ve nişasta temiz torbalara konarak asılır. Torbalarda nişastanın suyu iki, üç günde tamamen süzülür. Bu sefer de torbalardan çıkarılarak rütubetinin tamamen izalesi için temiz örtülere serilip çardağa bırakılır ve günde bir kaç defa nişasta külçeleri karıştırılarak her tarafının güneş görmesi ve tamamile kuruması temin olunur. Nişasta birkaç gün çardakta kuruduktan sonra içeri alınarak uğulur, un haline getirilir ve torbalara konarak dolaplara yerleştirilir.

Nişasta helvası :

Nişastanın tamamen kuruyarak rütubetini alıp almadığını anlamak için daha damdan kaldırılmadam nişastadan zeytin yağı ile helva yapılır. Eğer helva acı olmazsa nişasta kurumuştur . Bu helva şöyle yapılır :

[1] Sapı üstüvane şeklinde ve kırk santim kadar uzunluğunda bakırdan büyücek maşrapaya denilir.

Önce zeytinyağı adamakıllı kızdırılır. Zeytinyağı bir yanda kızdırılırken diğer tarafta da nişasta bir mıktar şekerli suyun içinde ezilir. Bu su ile halledilen şekerli nişasta zeytinyağının içine atılır, karıştırılır ve karıştırıldıkça tel tel olur, ayrılır.

kaşık helvası :

Zeytinyağı helvasından başka nişastadan bir de kaşık helvası yapılır. Bu helva pek enfes olur.

Helva, bir kilo nişasta, bir kilo şeker ve yarım okka tereyağile yapılır. İlk önce nişasta un helvasında olduğu gibi miyanesi gelinciye kadar ocakta karıştırılır. Tam miyanesi gelince helva tenceresi yere indirilir ve diğer taraftan hazırlanmış olan yağla, şeker ocaktan indirilen pişmiş nişastanın üzerine dökülür ve sıkı sıkı karıştırılmağa başlanır ve bu üç madde bu hızlı hızlı karıştırma neticesi tamamile biri birile imtizaç eder. Bu sefer ya bir tepsiye basılır ve derhal parça parça baklava dilimleri gibi kesilir, veyahut kaşığın içine basılarak kaşık kalıplarından çıkarılıp tepsiye dizilir. Bu helvayı yapmak biraz ihtisas işidir. Meselâ biraz yavaş karıştırılırsa helva tencerenin içinde katılır, ne tepsiye ve nede kaşığa basmağa imkân olmaz. Sonra nişastanın miyanesi bilinemez, fazla veyahutta eksik pişmiş olarak ocaktan indirilirse helva acı olur ve fena bir koku peyda eder. Binaenaleyh yenmesi mümkün olmaz.

Bulgur yarma:

Bulgur memleketimizin alelekser yerlerinde buğdaydan yapıldığı halde, Safranbolu ve civarında kaplıcadan yapılır. Kaplıca önce evde adamakıllı temizlenir ve en tok kalan kısmı bir kazana atılır ve kazanda su ile kaynatılır. Bu suda kayname neticesi kaplıcanın kabukları adamakıllı gevşer. Bu sefer kaplıca büyücek bir küfeye naklolunur, küfede suyunun süzülmesi ve soğuması beklenir. Suğuduktan sonra güneşe serilir, kurutulur. Daha sonra kalburlanarak temizlenir ve çuvallara yerleştirilip öğütülmek üzere değirmene gönderilir. Değirmenlerde bulgur çıkarmak üzere ayar teşkilatı vardır ki, bunu bilahara izah edeceğiz. Bulgur öğütüldükten sonra unu ile beraber değirmenden tam dört kısım olarak çıkar: un, ince dolmalık, keşkeklik, pilavlık. İşte böylece dört kısma ayrılan bulgurun ayırma ameliyatı ayrıca köyde kalbur ve elekten geçirilerek yapılır. Bulgur unu yalnız inek yalında kullanılır.

Değirmeler :

Anadoluda değirmenlerin büyük ehemmiyeti vardır. Eskiden yazılmış bir eserde: «Çok çalışkan olan Türk kadınlarını en fazla yoran el değirmenlerinde un çekmekti.» deniliyor. Tarihin işaret ettiği bu nokta çok doğrudur. Çünkü bugünkü yel ve su değirmenleri icat edilmeden yalnız Türk kadının değil, bütün kadınlığın yarı ömrü değirmenlerde elle un çekmekle geçiyordu.

Safranbolu köylerinde bazı evlerde bu el değirmenlerine hâlâ tesadüf edilir, köylüler mazinin bu yadigârını ne olur ne olmaz diye asırlardanberi saklamaktadırlar. Çünkü bazan Anadoluda kuraklık oldumu değirmenleri çeviren dereler, çaylar kurur, köylünün bu gün bile bu değirmenlere tekrar muhtaç olduğu vakitler olur.

El değirmenlerinin şekli, altında yuvarlak sabit bir taş ve üzerinde müteharrik ikinci yuvarlak bir taş, taşın orta yerinde buğday ve saire koymak için bir delik ve kenarında da elle tutmak için üstüvanî bir sap vardır. İşte eski el değirmenlerinin olmuşu olacağı bu kadardır. Bu basit ve iptidaî değirmenlerin bu gün yerine kaim olan Anadolunun bir çok yerlerinde su değirmenleridir. Safranboluda hemen hemen yel değirmeni hiç yoktur. Burada bütün değirmenler su ile işler. Su değirmenlerinin teşkilâtı, yapılış ve kuruluş şekilleri bütün iptidailiklerine rağmen cidden şayanı tetkik belli başlı bir mevzudur. Çünkü bu gün köylü unu burada öğütür, bulguru burada kırar, kırhayı burada sıkıştırır. Bir defa su değirmeninin kurulması, değirmene çaydan, nehirden ve yahut dereden su isalesi hem mühim bir masraf işi ve hemde iyi hesap ve bilgi işidir. Ben Anadoluda bu gün hâlâ işlemekte olan su değirmenlerini tetkik ederken, cidden bunların ne büyük masraflara ne

büyük emeklere mal olduğunu gö rür, ecdadımızdaki irade kudretine bununla inanırdım. Malum olduğu üzre umumiyetle su cereyanları zeminden hiç olmazsa bir metre aşağıdan akar, bu bir metre aşağıdan akan suyu hiç olmazsa dört, beş metre yükseltmeli ki su değirmenin çarhına süratle çarpabilsin ve yüzlerce kilo sikletindeki değirmen taşını döndürebilsin. İşte bunun için değirmenin çarhına suyu hemen olduğu yerden değil, bir, bazan iki, üç saat mesafeden derenin yolunu keserek kanallarla isale mümkündür. Bunun için değirmen yapılmazdan önce değirmene suyun kaç saat öteden getirilebileceği hesap edilir. Pek mahirane bir bilgiye tevekkuf eden bu hesap yapıldıktan sonra, suyun çevrileceği noktadan başlıyarak ta değirmene kadar kanal açılır. Bittabi su hemen kanalın açılmasile değirmene akıvermez, bir miktar kanalın mebdeinde suyu yükseltmek icap eder. Bu zaruretle bu defa da çayın ve yahut derenin suyunu yükseltmek için büyük kayalar getirilip bir baştan bir başa çaya dizilir ve bunun üzeri hatıllarla takviye olunur. Bu seretle su harka akar. Bittabi harktan artan su hatılların üzerinden taşarak asıl mecrasına dökülür. Bu su değirmenin çarhından geçtikten sonra çarhın altından açılan ikinci bir kanalla tekrar çaya dökülür.

Değirmenin iç teşkilatına gelince, burada değirmenlerin bir iki odası vardır. Bu odalarda uzaktan gelen müşterilerin gece kalmasına hasredilen kısımdan başka değirmencinin yatıp kalkacağı yer de ayrıdır. Değirmenin çarhına su- yukarıda dediğimiz gibi beş, altı metro yüksekten akar. Değirmen kaç gözlü ise harkın değirmene müntehi olan noktasında o kadar yukardan aşağıya doğru daralan dört köşeli mahrutî murabba ambarlar yapılmıştır. Bu anbarların değirmenin harkında başlıyan kısmı yüz santim murabbaı genişliğinde olduğu halde çarha dayanan noktasında yirmi santim murabbaına kadar daralır, bu daralış suyun çarha çarpışındaki hızı temin eder. Çarh çelik bir üstüvane pistonla sabit değirmen taşının üst kısmında kalan müteharrik taşa rabtedilmiştir.

Çarh döndükçe üzerindeki taş ta döner. Bu dönen taşın ortalık yerinde buğday, arpa ve saire koymak üzere bir yuvarlak delik vardır. Tam bu deliğin üzerinde dört köşeli ve yukardan aşağı doğru ince bir sandık yerleştirilmiştir. Bu sandığın değirmen taşının üzerindeki deliğe bakan alt kapağı bir iple kenardaki değirmen derecesine bağlanmıştır.İşte unun ince, yahut kalın olması, buğday, arpa ve bulgur çıkarmak için muhtelif derecelerde tanzimi bu iple dereceye bağlıdır. Çünkü derecenin yanından uzanan bir tahta parçası da muteharrik değirmen taşının üzerine kalır, derece sıkıldıkça bu tahta parçası taşın

süratini tenkis için taşı tazyik eder. Ecdadın yadigârı olan bu su değirmenleri başlı başına tetkike değer bir mevzudur. Değirmenlerde un öğüten, bulgur çeken kısımlardan başka köylünün yaptığı kırha (çuha) yi sıkıştırmak için de bir âlet vardır. Bu âlet te tamamen tahtadan yapılmıştır. Çuha âletin iki tarafına sıkıştırılır. Su tazyikile âletin üzerindeki tahta aşağı yukarı inip çıkar ve arada kalan kırharı sıkıştırır.

Tarhana yapma :

Safranbolunun tarhanası da pek meşhurdur. Tarhana malum olduğu üzere adı üzerinde fıkara kahvesidir. Mutlaka köylü sabah kahvealtısını tarhana çorbasile yapar. Burada tarhana şöyle yapılır : Yapılacak tarhananın mıktariyle mütenasip olarak, meselâ beş kilo yoğurt bir kaba konur. Yoğurdun içine dört sovan parçalanarak atılır ve aynı zamanda beş, altı da maniye [1] ilâve olunur ve bir mıktar da nane ve maydanoz konur. Yoğurt bir gece torbada bırakılır ve tamamen suyu süzülür. Ertesi gün bir tenekeye yoğurtla mütenasip un konur ve bu un yoğurtla yuğrulur ve bir kaba alınır. Bu kaba konurken bir mıktar da mayalı hamur ilâve edilir. Bu hamur yazın sıcak devirlerinde on iki gün, kış olursa yirmi, yirmi beş gün bu kapta kalır ve daha sonra güneşe çıkarılır. Güneşte rutubeti tamamen zail oluncıya kadar bir kaç gün tutulur. Kuruduktan sonra uğulur,

[1] Domates

un halini alır. Bu sefer kalbur ve elekten geçirilerek nane, sovan ve maydanozla nanesi ayrılır. Bu ameliyeyi müteakip tekrar gün çardağa serilir. Bir kaç gün daha kuruduktan sonra kaldırılır. Torbalara yerleştirilerek dolaba konur.

Kıyma yapma :

Köylerde daha sonbahardan kışın bütün erzakının hazırlandığını işaret etmiştik. Çünkü « köylünün dolabı şehirlinin çarşısı » derler ki bu söz de köylerdeki kış hazırlıklarını ifade eden en güzel bir vecizedir. Yazdan ununu, pilavlığını, pekmezini hazırlıyan köylü aynı zamanda kavurmasınıda yapıp saklar. Kavurmaya burada kıyma denilir. Sonbahar geldimi köy de her gün iki üç davar, bir iki inek kesilmeğe başlar, köylüler bunları kasaptan onbeşer, yirmişer kilo alırlar, yahut iki üç köylü bir olup bir iki koyun ve bir inek alıp aralarında taksim ederlar. Bundan başka bir de köylülerin içindeki zengin tabaka vardır ki, bunlar da müstakillen her yıl son baharda bir inek, iki üç davar keser, kıyma yaparlar.

İşte bu suretlerle temin edilen et eve geldimi, kadınlarda bir faaliyettir başlar, bir yandan künde[1] diğer taraftan satır [2] hazırlanır. Bir yandan da etın kemikleri a-

[1] Altmış santim en ve seksen santim boyunda, yirmi beş santim kalınlığında meşe ve sakız gibi sert tahtadan mamul et kıymağa mahsus âlet.

[2] Et kıyma için kullanılan hususî bir pıçaktır. Sapı üstüvanî, iki yüzü keskin, boyu kırk, eni yirmi beş santimdir.

yıklanır, et kündeye konularak satırla döğülmeğe başlanır. Burada kıymalık et okadar ince döğülür ki, kıyma makinalarından daha ince çıkar. Bittabi bu elle döğüş çok yorucu ve güçtür. Döğülüp kıyma haline getirilen et bir yandan da büyük kıyma tavalarına yerleştirilerek kavrulur. Köylüler bu kabil işleri hep el birliğile ve birbirlerine yardım suretile görürler. Kıyma ocakta kavrulduktan sonra tepsi ve sahanlara dökülür ve donuncıya kadar bir, iki gün durur. Donduktan sonra kalıplar halinde sahan ve tepsilerden alınarak kıyma dolabına yerleştirilir.

Pilavlık:

Köylerde bir de yazdan pilavlık hazırlanır. Pılavlık un ve yumurtadan yapılır. Önce on beş, yirmi kilo un bir yere ayrılır. Unun mıktarile mütenasip yumurta da hazırlanır ve una kifayet edebilecek kadar su getirilir. Bu su ile un yuğurulur. Tam yuğurma esnasında içine kırk, elli yumurta kırılır. Evvelâ hamurun üzerinde yumurtanın sarısile beyazı adam akıllı karışıncıya kadar çalkalanır ve çalkalanmağı müteakıp hamurla karıştırılır.

Hamur bu suretle tekrar yuğrulmağa başlanır. Hamur tamamile yumurtalarla karışınca teknenin içine bir köşeye yığılır ve küçük küçük pazılara taksim olunup yaslaacın üzerine, yahut bir büyük tepsiye sıralanır, pilavlık kaç ekmeklik olacaksa pazılar okadar taaddüt eder. Pazılar hazır olduktan sonra yufka ekmeği açar gibi pilavlık ekmekler açılır, bittabi bunlar yufka ekmeği gibi incecik değil, kısmen kalınca açılır. Her açılan hamur temiz bir bez üzerine serilir, bir kaç saat böyle açıkta kuruduktan sonra bu ekmekler üçer santim genişlikte yukardan aşağıya kesilerek her kesilen parça birbiri üzerine kat kat yığılır.

Bu sefer de sureti mahsusada ve sırf pilavlık kesmek için kullanılan pıçaklarla ince ince doğranır. ve tekrar beyaz yaygılar üzerine serilerek güneşe bırakılır. Bir kaç gün güneşte kuruduktan sonra pilavlık dolaplarına yerleştirilir. Köylünün bir nevi makarnası olan pilavlık fabrika makarnasından çok lezizve enfes olur. **Mehmet Enver**

 **İSTANBUL MASALLARI** 

ÜÇTAVŞAN

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde üç tavşan yavrusu vardı. Derin, dar bir delik içinde ana ve babalarile beraber yaşıyorlardı. Bunlar artık bir aylık olduktan sonra, babaları hepsini yanına çağırdı :

— Güçükler, söyliyeceklerime iyi dikkat ediniz , dedi.

Üç çift uzun, beyaz kulak dikildi. Babalarını dinlemeğe hazırdılar. O da şöyle söyledi :

— Siz artık büyük birer tavşan oldunuz, demektir. Bu gün bir ayı-

nızı bitiriyorsunuz, iki ayınıza basıyorsunuz. Akşama sabaha kardeşleriniz doğacak. Deliğimiz dar, buraya sığamayız. Siz çıkmalı, kendinize birer delik kazmalı, yurdunuzu kendiniz kurmalısınız, âdet budur. Biz de bir aylık iken babamızın deliğinden çıkmıştık. Şu yakınlara yerleşmeğe çalışlnız, birbirlerimizi sık sık görelim .

Tavşan baba lakırdısını bitirdikten sonra çekildi, yavruları yalnız bıraktı. Onlar da aralarında bir az konuştular, sonra analarına, babalarına veda ederek delikten çıkıp gittiler.

Birinci tavşan yavrusu kendi kendine şöyle düşündü :

— Ben yerin içinde delik filan kazmıyacağım. Babamın şu karanlık lağım gibi ininde canım sıkılıyordu. Artık yeter. Havalar pek güzel gidiyor. En iyisi korulukta çayırlığa yakın bir yerde, kendime güzel bir kulube yaparım, içinde otururum. Canım istedimi çayıra, koruya çıkar, karnımı doyururum, pencerelerden etrafı seyreder, eğlenirim.

Bu tavşan yavrusu dediği gibi yaptı. Yaprak, yosun, dal, çalı çırpı, ne bulduysa hepsini topladı, yığdı, düzeltti, kendisine pek hoşuna giden bir kulube yaptı, içine girip, oturdu. Sonra karnı acıkınca yiyecek aramağa çıktı. Çayırda oturmakta iken tilki geldi, tavşan yavrusuna şunları söyledi :

— Tavşan, tavşan, tüyü pamuk tavşan, dur biraz konuşalım, benden kaçma, sana fenalığım dokunmaz.

Tavşan yavrusu cevap verdi :

—Tilki,tilki, gözleri kurnaz tilki, sen beni yakalayıp yemek istiyorsun, ama yakalıyamazsın. Hem de kaçtı, seke seke gitti, kulubesine girdi, saklandı.

Tilki, tavşanın çalıdan çırpıdan evini gördü, içinden güldü :

— Tavşan, tavşan, sersem tavşan, şimdi sen görürsün, nasıl yutuluyorsun, dedi.

Bir kaç dakikanın içinde tilki, tavşanın çalıdan, çırpıdan evini yıktı, kendisini kıtır kıtır yedi. Ah zavallı pamuk tavşan, çalıdan çırpıdan evde oturabilseydi baban oturmaz mıydı. Tavşanlara yerin içinde kazılmış in, delik gerek, kulube, ev onlara yaramaz, düşmanları çok, tilki, sansar, kurt, köpek, avcı, hepsi tavşanlara düşman. Onun için yerin içindeki delikten başka korunacak bir yer olamaz. Tecrübesiz tavşan yavrusu düşüncesizliğinin kurbanı oldu.

İkinci tavşan kendi kendine şöyle düşündü:

—Ben yapacağımı bilirim. Artık karanlık deliklerde, inlerde, yaşamaktan bıktım, kendime bir ağaç kovuğunda bir yuva yapmalıyım.

Bu da dediği gibi yaptı. Yosun, saman, çerçöp yumuşak ne bulduysa bir ağacın kovuğuna taşıdı. Kendine kuşlar gibi bir yuva yaptı, içine girip oturdu. Karnı acıkınca yiyecek aramağa çıktı. Çayırda atlamakta iken tilki çıka geldi. aralarında şu sözler geçti :

— Tavşan tavşan, tüyü pamuk

tavşan kaçma benden, sana fenalığım dokunmaz, dur konuşalım.

— Tilki, gözleri kurnaz tilki, senin meramını iyi bilirim. Beni yemek istiyorsun, ama beni yakalıyamazsın. Hem de seke seke gitti, yuvasına girdi, saklandı. Tilki bu tavşanın samandan yuvasını gördü, içinden güldü :

— Tavşan, tavşan, sersem tavşan, şimdi sen görürsün, nasıl yutuluyorsun, dedi.

Bir kaç dakıkanın içinde tilki bu tavşanın da yosundan, samandan yuvasını yıktı, kendisini kıtır kıtır yedi. Ah zavallı tavşan, sen de bilmedin ki tavşanlara kuşlar gibi yuva yaramaz. Onlara yerin içinde kazılmış in gerek, yuva yarasaydi, baban da sizi yuvada büyütürdü.

Üçüncü tavşan:

— Yerin içinde babamın ininden daha derin, daha uzun bir delik kazacağım, içine girip yerleşeceğim, dedi. Gece gündüz kazmağa koyuldu, bir kaç günde derin, uzun, dolambaçlı, sağlam bir in yaptı, içine girdi, oturdu.

Karnı acıkınca çayıra otlamağa çıktı ve tilki yine gelip dedi ki:

— Tavşan, tüyü pamuk tavşan, yanıma gel de konuşalım. Benden sana ziyan gelmez. Tavşan cevap verdi :

— Tilki, gözleri kurnaz, burnu sivri tilki, ben senin ne hilekâr olduğunu bilirim. Daha dün benim kardeşlerimi kıtır kıtır yemiştin, benim haberim yok mu sanıyorsun, ama beni yakalıyamazsın...

Küçük tavşan hemen seke seke gitti, yerin içindeki dar, dolambaçlı ine girip, oturdu.

Tilki de geldi ama delikten inin içine giremiyordu. Bir zaman bekledi. Sonra çekildi, gitti. Üçüncü küçük tavşan kardeşlerinin en akıllısı çıkmış, tilkiden, höpekten, avcıdan kurtulmuştu. **Aliye Muazzez**

* YENİ ESERLERE DAİR *

Türk Edebiyatı Tarihi

Aziz ve kıymetli arkadaşımız Orhan Rıza bey tarafından hazırlanan bu eseri, Sühulet Basımevi, son günlerde neşretti. Bu kitap, liseler ve muallim mektepleri için yazılmış olup kaynaklardan bu güne kadar Türk edebiyatının takip ettiği istikameti veciz bir surette göstermektedir. Tedrisat için kaleme alındığı mukaddemesinin heman ilk satırında itiraf edilen Türk edebiyatı tarihinin tertip ve tanziminde müellife rehber olan endişe talebeye faydalı olmaktan ibarettir.

Türk edebiyatı tarihi, on kısımdan mürekkeptir. Her kısım sırasile şu bahislere taalluk etmektedir: İslamlıktan önce Türkler, İslam medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı, Türkistanda tasavvuf, İslamlıktan sonra tahrir lehçeleri, Osmanlılar devrinde Türk dili ve edebiyatı, Batı medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı, Servetifünun ve muakkipleri, Batı medeniyeti

çevresinde Şimal Türklerinin edebiyatı, halk veya zümre edebiyatları, edebî usuller ve metinlerin tetkiki. Bu kısımlar arasında Osmanlılar devrinde Türk dili ve edebiyatı ve Batı medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı adlarını taşıyanlar en çok tafsilatı ihtiva edenler olup bunlardan başka esere bir de hülasalar - metinler ismi altında bir kısım daha ilave edilmiştir. Türk edebiyatı tarihi, bizde şimdiye kadar pek az görülen ciddî bir usul ve inzıbat içinde başlıyan ve nihayet bulan eserlerden biridir. Müellif kitabının başından sonuna kadar kendi gayesine tamamile sadık kalmış, liseler ve muallim mektepleri için gerçekten değerli bir mahsul vermiştir. Bu itibarla kendisini tebrik ederken, fırsat bulduğumuz takdirde eseri ayrıca fasıl fasıl tetkik ve tahlil etmek istediğimizi de ilave edelim.

Anadoluda Eski Çocuk Oyunları - İstanbul Konservatuvarının aziz müdürü Yusuf Ziya Bey, « Boş beşik ve Ak kuş » , « Şu dağların ardında » adlarile çıkardığı halk hikâyelerinden sonra, Anadolunun eski çocuk oyunlarını da bir araya getirmeğe muvaffak oldu. Ciddî bir emek ve himmetle toplanan bu oyunlar altmış altı parçadan ibaret ve Muğlanın Ula nahiyesine aittir. Yusuf Ziya beyin mesaisinden doğan bu orijinal eserin Halk Bilgisi sahasında yeni bir safhaya temas ettiğini söylersek hakikati ifade etmiş oluruz.

Yürükler ve Köylülerde Hikâyeler, Masallar — Bu da « Eski çocuk oyunları » sahibinin derlediği maddelerden mürekkep ve öteki gibi değerli bir mahsuldür. Her yıl öz yurdun bir bucağında dolaşılarak toplanan hikayeleri ve masalları muhtevi olan eser, üzerinde durulmağa ve tetkik edilmeğe hak kazanacak kadar ehemiyetlidir. Ancak masalların nerede, kimden, hangi tarihlerde ve ne suretle alındığını kitabın sayfalarında göremiyoruz. Tespit ettiği maddenin kaynağını bildirmeleri, Halk Bilgisi derleyicilerinin çok dikkat edeceği bir usul lazimesi olduğuna göre bu cihetin eserde eksik kalmasına gönlümüz razı olmadı. Ziya beyin yüksek emeğinden bu noksanın da tamamlanmasını beklemekte haksız olmadığımızı zannediyoruz.

Çankırı Masalları — Çankırıda çıkan « Duygu » gazetesinde neşredildikten sonra kitap haline getirilen Çankırı masalları, « hikayei şifaî ve selvi han », « Esma ile zeycan », « Yılan bey », « Hürü » adlarında dört hikayeyi muhtevidir. Masallar, genç derleyici Ali Dehrî bey tarafından toplanılmış ve Halk Bilgisi sahasında kıymetli mesaisi ve mahsullarile tanınmış olan Ahmet Talât bey tarafından da esere bir başlangıç ve bazı haşiyeler ilâve edilmiştir. Gerçek bir emek ve temiz bir çalışma ile meydana gelen bu kitabın kıymeti, içindeki malzemenin yerinde ve ehli taralarından derlenmiş olmasındadır. Bu itibar ile neşrini Halk Bilgisi sahasında bir ileri adım mahiyetinde telakki ederken yanılmadığımıza inanıyoruz.



TRABZON BİLMECELERİ



1 - Altı mermer üstü mermer içinde bir gelin oynar: Dil

2 - Çıt demeden çalıya düşer: Gün

3 - Çarşıda bulunmaz, çevreye konmaz, ondan tatlı bir şey olmaz: Uyku

4 - Kalenin ardı bedendir beden, yeşil bastım al çıktı, nedendir neden: Kına

5 - Bir küçücük sel taşı, içinde bekler aşı, pişirirsek aş olur, pişirmezsek kuş olur: Yumurta

6 - Çarşıdan alırım bir tane, evde olur bin tane: Nar

7 - Aktır tarlası, karadır tohumu, elle ekilir, dil ile biçilir: Kâğıt, mürekkep, kalem.

8 - Bir ağacı oymuşlar, içine nağme koymuşlar, yanılmış yalan söylemiş, kulağını burmuşlar: Keman

9 - Sular harhara gider, meyit mezara gider, anası toprak içinde, oğlu pazara gider: Kavun, karpuz

10 - Taştandır, demirdendir, yediği hep hamurdandır, dünya âlemi doyurur, kendi doymaz nedendir: Değirmen

11 - Mavi atlas, iğne batmaz, terzi biçmez, makas kesmez: Gök

12 - Attım rafa, bir kuru kafa, yemesi tatlı, maymun suratlı: Hindistan cevizi.

13 - Ol nedir ki dört ayaklı canı yok, yüz bin hançer soksan anın kanı yok, türlü nazik güler biter bülbülü nalan eder, bunu bilenin aklı tam noksanı yok: Gergef

14 - Bir acayıp nesne gördüm bir karışçık boyu var, etrafında hem balıktan hem inekten hem öküzden soyu var, etrafına sur çekilmiş ortasında nuru var, kendi kendini yer bitirir böyle bir pis huyu var: Mum

15 - Lenterani, lenterani, kıl biter örter anı, dar gelir yırtar anı, bol gelir dürter anı: Kundaklı mısır buğdayı.

17 - Aheste aheste, bülbül kafeste, yem yemez su içmez böyle nevreste: Kozaya giren ipek böceği.

18 - Beyaz ile başladım, yeşil ile işledim, al ile bitirdim, cümle âleme yetirdim: Kirez ve vişne

19 - Dibi kıllanır, ucu sallanır: Patlıcan

20 - Kara tavuk karnı yarık: Ocak.

21 - Bende var, sende var, âlemde yok, cihanda var, mısırde yok Şamda var: Nokta

22 - Benim gülüm gül açar, gülünü müşkül açar, senede bir, ayda iki, haftada üç gül açar: Nokta

23 - Bir gümüşten kale gördüm hapsolunmuş anda ap, attı zerrin topunu fethetti anı afitap: Güneşin ziyasile erimekte olan buz.

24 - Kardan beyaz şekerden tatlı, kadınlar bilir tadını, erkekler bilir adını: Sakız.

25 - Yedi delikli tokmak, bunu bilmiyen ahmak : Baş .

26 - Sarı sarı sarkıp durur, düşeceğim diye korkup durur: Ağaçtaki limon, portakal.

27 - Aptest alır namaz kılmaz: Ölü.

28 - Küçücük al yastık içine un bastık: İğde.

29 - Elde yapılır, ete takılır: Küpe.

30 - Benim bir kara tazım var, ağzı var dili yok, ne verirsem yemem demez, arkasında çulu yok: Soba.

31 - Dört lap bir lüp ucunda var bir top: Deve.

32 - Bir oğlum var gelen öper, giden öper: Su bardağı.

33 - Suya düşer ıslanmaz, minareden düşer kırılmaz, at üstünde seslenmez, yere düşer paslanmaz: Güneş, kâğıt, cenaze, altın.

34 - Haktaâlâ hoş yaratmış beş yemiş, beşi dahi birbirini görmemiş, ikisine gün dokunur yaz ve kış, üçü dahi gün yüzünü görmemiş: Beş vakit namaz.

35 - Bir kuyum var hep içine hep içine: Kulak.

36 - Âşık Ömer hasta, canı kafeste, et yer su içmez, ne biçim hasta: Kehle.

37 - Yer yer doymaz, yatar kalkmaz, gider gelmez: Ocak, odun.

38 - Kes müderris ayağını hem muıdin başını ko ayağı baş yerine t bilesin adını: Eski yazıda sâit.

39 - Havuz başında bir kişi, ne erkektir ne dişi: Hadım ağası.

40 - Anneye değmez, babaya değer, halaya değmez, amcaya değer, vallahi değmez billahi değer: Dudakların değip değmemesi.

41 - Ey neşteri neşteri; cümle âlem müşteri, giydiği kaftan kara, gömleği sarı, annesi hem yüz yaşında bir karı: Kestane.

42 - Var var getir,gelmezse yalvar getir, el dokunmamış ağaçtan dişlenmemiş nar getir: Kız oğlan kız.

43 - Havaîdir havaî, yüksek yapar yuvayı, kuyumcular dökemez, ipekçiler yapamaz: Örümcek ağı.

44 - Ben giderim o gider, üstümde gölge eder: Şemsiye.

45 - Bilmece bildirmece resim yapar gündüz gece, duvarlara asılır, hemen her gün bakılır, yapar resim bakınca, siler çabuk kaçınca, hatta gülsen ona sen, o da güler, cevaben: Ayna.

46 - Hayvanda dilsiz, meyvede gülsüz, kuranda mimsiz: Balık dut, İnna âteyna.

47 - Kesilir dağılır, yenmez bakılır: İskambil kâğıdı.

48 - Yer altında ak sakallı: Pırasa

49 - Küçücük miltaşı dolaşır dağı taşı: Göz.

50 - Dal üstünde kilitli sandık: Ceviz.

51 - Kökü yukarı dallrrı aşağı: Güneş.

52 - Bağlarım yürür, çözerim durur: Çarık.

53 - Dört tarafı kaya, içinde sarı maya: Yumurta.

54 - İz idik biz idik, otuz kız idik, kıran geldi kırıldık, kalktık gene dizildik: Diş.

55 - Ben giderim o gider, para kadar iz eder: Değnek.

56 - Bir yorganım var dünyayı kaplar denizi kaplıyamaz: Kar

57 - Buradan attım kılıcı, Halebe kitti bir ucu: Şimşek.

58 - Aşağı çeviririm dolar, yukarı çeviririm boşalır: Şapka.

59 - Dağda doğdum dağda büyüdüm köye geldiğim zaman karnım delikti: Yayık.

60 - Altı camuş gönü, yüzü keçipostu, dereden geçerde ıslanmaz: Çapula.

61 - Dik durur otlar: Otlar, çayır, çimen

62 - Bir kafada yüz kulak: Yüz ile kulak

63 - En altı bakkal dükkânı, üstünde miri çeşmesi, daha üstünde kapaklı ayna, en üstünde çayır çımen: Ağız, burun, gözler baş ve saçlar.

64 - Çekerim ip gibi, peşime gelir küp gibi: Kabak.

65 - Beş kardeş oyar da bir ev yapar: Çorap şişleri

66 - Ufacık uşacıklar, belinde piştovcıklar: Mısır.

67 - Dört köşedir beş değil, başı sudan hoş değil: Sabun.

68 - Ocağın yanına gelemez, gelse dahi duramaz: Yağ.

69 - Dünyanın ucuna yetişir de tavuğun kıçına yetişemez: Yol.

70 - Ekleme, ekleme, kulakları dikleme: Ocak zinciri.

71 - Kapıda kara oğlan bekler: Kilit.

72 - Dört kardeş yarışır da birbirlerine yetişemez: İğ

73 - Kara oğlan kuyruğundan asılır: Tava.

74 - Tap mıdır tabeş midir, gülbahardır gümüş müdür, ne yerdedir ne gökte, cümle âlem içinde: Ayna.

75 - Benim bir evim var, sivridir ucu, taştır dışı, boştur içi: Minare.

76 - Kudretullah şehrinin dürdanesi, oğlunun karnında yatar annesi: Böcek.

77 - Etten şiş demirden kebap: Yüzük.

Manzum Bilmece

Ol ne halettir vücudu haliya ihfadadır
Menzili esfeldir amma meskeni âlâdadır
Gövdesi sertabepa sureti zibadadır
Bir sıfat olmaz muayyen âlemi esmadadır
İsmi vardır cismi yoktur, cismi vardır ismi yok
Yemez içmez uyuyup uyunmaz âzadedir
Ey karındaş kim bilirse bu muamma sırrını
Başına teller sokunsun gussadan âzadedır.

(Ana rahmindeki çucuk)

Şevket

Kasıp kavurmak — Cebir ve tazyık, ibram ve şiddet: *Ortalığı kasıp kavurmakla ne elde etmek istiyorsan söyle anlayalım; hiddetinden yüzü sap sarı idi, zannettim ki ortalığı kasıp kavuracak, ama ne ise ses çıkarmadan gitti.*

Kaş çatmak — Yüz vermemek, hoş görmemek, hüsnükabul göstermemek: *Kırk yılda bir kere evlerine şöyle bir uğrayıp beş dakika dinleneyim dedim, baktım ki bana kaş çatıyor, lanet olsun suratına da evine de, artık orada durmadım, hemen çıkıp gittim; bu kadarcık şey için iki gündür kaş çatıyorsun, bu suratından vazgeç, kardeş gibi geçinip gidelim.*

Kaşla göz arasında — Bir lahzada, bir anda, çabucak, habersiz, fark ettirmeksizin: *Bacak kadar çocuk kaşla göz arasında bu işi nasıl yaptı, akıl erdiremedim; cin gözün biri, kaşla göz arasında yapacağını yapar, sonra sen işin yoksa uğraş.*

Kaşığile verip sapile göz çıkarmak — Ittıratsızlık, uygunsuzluk, münasebetsizlik, yapılan iyiliği unutturacak iş: *Aferin işte insan böyle olmalı, kaşığile verip sapile göz çıkardıktan sonra neye yarar; kaşığile veriyorsun, bari sapile göz çıkarma; ne kaşığile ver, ne de sapile göz çıdar, ben ikisini de sana bağışladım.*

Kaşkariko — Hile, yalan, fesat: *Yapacağın kaşkarikonun farkındayım, haydi burada aldanacak yok; bıktım senin bu kaşkarikondan, ne zaman akıllı uslu bir adam olup karşıma geleceksin bilmem.*

Kaşarlanmış — Eskimiş, kurtlanmış, tecrübe görmüş, bilgili, kurnaz, dalavereci: *Saydığın adamların hepsini tanırım, hepsi de gün görmüş, kaşarlanmış kimseler, hiç sana ehemmiyet verip arkanda yürürler mi; senin kaşarlanmış dediklerini birer birer cebimden çıkarırım.*

Kaşık düşmanı — Kadın, zevç, aile: *Bizim kaşık düşmanı bir haftadır evde yaktu, zannederim bugün gelecek; bu mesele hakkında kaşık düşmanile baş başa verip düşünmeden birşey söyliyemem; geç kalacağımı kaşık düşmanına haber vermezsem merak ederler.*

Katakofti — Yalan, uydurma, asılsız söz: *Söylediklerin kata koftiye benziyor, onun için dinlemiyorum bile; fırlat bir katakofti daha, hazır kimse yok, meydan açık, fırsat bu fırsattır.*

Kavukçu — Müdahin, mutabasbıs, riyakâr, yüze gülücü, dalkavuk: *Bu*

kavukçuya aldanıp kendini birşey zannetmeğe başladınsa yandığın gündür; Salimin etrafını almış kavukçular, oğlanda para var ya, artık pehpehleyip çocuğu göklere çıkarıyorlar.

Kavuk giydirmek — Aldatmak, kandırmak, şaşırtmak: *Giydirdikleri kavuğun sen de farkında oldun şimdi değil mi, artık bundan sonra yapacağını ona göre kararlaştır; ötekine berikine kavuk giydirmekle geçinmek istiyorsan, pek muvaffak olamazsın.*

Kavuk sallamak — Tastik, ıspat, müdahene, dalkavukluk: *Kavuk sallamakla iş bitirse diyecek yok; zaman kavuk sallamak istiyor mademki sen de zamanın istediğini yapıp muvaffak olursun, aksi halde ağzını poyraza açar oturursun.*

Kaymak — Cinsî münasebette bulunmak: *Yalnız bulsan şu giden kıza kayar mıdın?*

Kaynana zırıltısı — Bitip tükenmiyen kavga, gürültü: *Birader hergün kaynana zırıltısı çekmek hani kolay iş değil doğrusu, ama ne yapacaksın öteki de anam, ne ona birşey söyliyebiliyorum, ne berikine; kaynana zırıltısından kurtulmak istersen kocanı kandırıp kendi evine getirirsin.*

Kaynatmak — Çene çalmak, sohbet, muhabbet etmek, tatlı tatlı, uzun uzadıya konuşmak: *Çoktandır bize uğradığın yok, bir fırsat bulursan geliver, uzun kış gecelerinde bir kaynatalım, vakit geçirmiş oluruz; hani o eski zamanlar, oturup uzun uzadıya kaynattığımız geceler, şimdi onlar birer hayal oldu.*

Kaz beyinli — Ahmak, sersem, akılsız: *Şuna bak, ne kaz beyinli şey, kafanı bir yumrukta patlatırsam aklın başına gelir.*

Kazın ayağı öyle değil — İş senin bildiğin, senin anladığın şekilde değil, düşündüğünden başka tarzda: *Canım sen işine bak, bu mesele başka, senin aklına gelen de doğru ama kazın ayağı öyle değil; kazın ayağı öyle değil dedik a, elvermez mi?*

Kazı koz anlamak — Söz dinlememek, söyleneni yanlış anlamak, fena telakki: *Ben ne söyledim sen ne diyorsun, böyle kazı koz anlayacaksan hiç konuşmıyalım; hayretten dona kaldım, deminden beri çene çalıp yürek tükettim, meğer karşımdaki kazı koz anlıyormuş, aman yarabbi bu işi ne diye üzerime aldım.*

Kazık kakmak — Çok yaşamak, lüzumundan fazla kalmak, bir yerde çok oturmak: *Mübarek sanki kazık kakmış dünyaya, seksen yaşına geldiği halde henüz sapa sağlam; üç beş dakika oturup gidecek diye beklerken kazık kaktı, akşama kadar köşeden ayrılmadı.*

Kedi ne budu ne — Küçük, çelimsiz, kudretsiz, ehemmiyetsiz: *Azım-*

samana şaşarım, kedi ne budu ne ki, bacak kadar çocuktan daha fazlasını bekliyorsun; teselli vermeğe kalkma sen de, kedi ne budu ne olur mu, pek âlâ onun da yapabileceği şeydir bu.

Kedi ile çuvala girmek — Uyuşamamak, uzlaşamamak, anlaşamamak: *Hakkın var, kedi ile çuvala girilir mi hiç, girersen işte böyle pişman olursun; seninle aynı yerde kalmak kedi ile çuvala girmek demektir, doğrusu ben buna pek cesaret edemem.* Bu tabir, köpekle çuvala girmek şeklinde de kullanılır.

Kefeni yırtmak — İyileşmek, düzelmek, hastalıktan kurtulmak, sıhhat kazanmak, yeniden sıhhate kavuşmak: *Ne ise o gün bir daha buhran gelseydi gittiğin gündü, bereket versin ki öyle birşey olmadı, sen de kefeni yırttın; doktorun söylediklerini yaparsan kefeni yırtar, kurtulursun, aksi halde hayatının tehlikede olduğunu bil; hasana uğradım, oğlan kaç zamandır hastaydı, bugün eskisinden farklı gördüm, hamdolsun bin müşkülatla kefeni yırttı.*

Kekâh — Keyif, eğlenti: *Senden talili yok aramızda, bir bacağını öbürünün üstüne at kekâh zevkine bak gitsin.*

Kel başa şimşir tarak — Yakışıksız, münasebetsiz, vakitsiz iş: *Kızım sana da hayret ediyorum, ayağına giyecek ayakkabı yok, gidip beş liraya ipek çorap alıyorsun, kel başa şimşir tarak yakışır mı hiç?*

Kel kâhya — Her şeye karışan, herkrse akıl öğreten, fuzulî delâlete kalkan: *Ben öyle kel kâhyalık istemem, yapacağımı kendim düşünür, kendim tayin ederim; kel kâhya gibi benim her işime karışacaksan şimdiden ayrılalım.*

Kel tavuk kel horozla — Herkes emsalile: *Yok pek ileriye gitme, senin de kimlerle düşüp kalktığını biliyoruz, fakat neme lâzım, kel tavuk kel horozla derler bilirsin ya; büyüklerle ahbap olacağım diye çabalıyor ama, ne yapsa nafile, kel tavuk kel horozla dedikleri gibi o da yine dalkavukların arasına katılıyor.*

Kelle kulak yerinde — Mükemmel, mükellef, muktedir, vekarlı, paralı, giyimli, gösterişli: *Hırpani halinle öyle yerlere giremezsin, fakat kelle kulak yerinde olursa o başka; geçenlerde rastladığımız hacı beyden bahsediyorlar, hani adamda da kelle kulak yerinde doğrusu.*

Kelleyi koltuğa almak — Cesaret, cüret, tehlikeye atılmak, ölümden korkmamak, fedakârlık: *Kellesini koltuğuna almayanın bu işe girişeceğini hiç zannetmiyorum; ha, sen de kelleyi koltuğuna aldınsa, haber ver öğrenelim.*

Kemik gibi — Sert, kırılmaz, bükülmez, sağlam, mukavametli: *O da ne sanki kemik gibi; nerede buldun bu bayat simidi kemik gibi olmuş, bu nasıl yenir?*

Kendini beğenmek — Hodbinlik: *Hayır hayır, o kendini beğenmiş kızın ayağına gidip iş sormağa hiç razı değilim, bırak bir tesadüfle öğrenirsek öğreniriz; kendini beğenmiş adamla konuşması pek zormuş meğer.*

Kendini bilmemek — Delilik, serhoşluk, mülâhazasızlık, hodbinlik, gurura kapılmak: *Hiç kendini bilmiyen komşu ile konuşulur mu, nedir o gurur, kendini beğenmişlik, ayıp şeyler bunlar; o kadar ağır hasta ki kendini bilmiyor.*

Kendi kendini yemek — Keder, üzüntü, ıztırap: *Kocan tekaüt oldıysa oldu, bunun için kendi kendini yersen ne olacak; bırak Allahını seversen, böylesine hiç tesadüf etmedim, tazecik kaynana korkusundan kendi kendini yiyip duruyor; biz olsak böyle bir vaziyet karşısında kendi kendimizi yeriz, fakat bak maşallah onlar hiç aldırmıyorlar.*

Kendini fasulya gibi nimetten saymak — Kendini birşey zannetmek, kendi kendine kıymet ve ehemmiyet vermek: *İnsan kızıyor yahu, ciğeri beş para etmiyen adamlar kendini fasulya gibi nimetten sayıp bazan öyle bir kuruluyor ki; vay sen de kendini fasulya gibi nimetten mi sayıyorsun?*

Kendini tartmak — Düşünmek, teemmül, mülâhaza, kendini yoklamak, tecrübe etmek, kuvvetini ölçmek: *Ben bu işe karışmak istemem, kendini tart, yapabileceğini aklın keserse taahhüde girişirsin; kendini tartmadan ulu orta meydana çıkanın uğrayacağı akibet budur işte.*

Kendine gelmek — Ayılmak, aklı başına gelmek, düşünmek, anlamak, düzelmek, sıhhatlenmek: *Nerde olduğunun farkında değilsen kendine gel arkadaş; üç ay hasta yatan öyle kolay kolay kendine gelebilir mi; tabiî biraz vakit geçmeyince kendinegelemeyeceği meydanda.*

Kem küm etmek — Bak: Ham hum etmek.

Kereste — Hödük, dangalak, avanak, akılsız: *Çabalama nafile, yorulduğun yanına kâr kalır, kereste lâf anlar dersen yanılırsın.* Bu tabir, odun, odun ağa, tabirleri yerinde kullanılır.

Kertmek — İşaret etmek, çizgi çizmek: *Kert bakalım işin sonu neye varacak.*

Kesmece pazar — Görerek, anlıyarak, bilerek, iyi olduğuna kanaat ede-

rek: *Kesmece pazar verirsen tanesini elli paradan alırım; kesmece pazar dedik, malına güvendiği için razı oldu.*

Kesimine getirmek — Uydurmak muvafık düşürmek, beğenmek: *Kesimine gelirse hiç durma al, kesimine gelmezse tabiî bırakırsın; mademki kesimine getirdin şu halde düşünecek mesele yok.*

Kestirip atmak — Hal ve fasletmek, karar vermek, neticeye bağlamak, katileştirmek: *Selahiyetin varsa kestirip atarsın, selahiyetin yoksa bir kere âmrinin reyini almak lâzımgelir; sen kestirip atamazsan bizim ağzımızı açıp bir kelime söylememiz caiz olmaz; bildiğin gibi değil iş, öyle birdenbire kestirip atamam.*

Keş — Saf, aptal, aval, akılsız: *Keşe bak, kendini adam sanıp lafa karışıyor.*

Keşlemek — Aptallaşmak, işe kulak asmamak, dalmak, dalga geçmek: *O da keşledi, bu da keşledi artık, ikisine de inanmamalı; ne oldu bu günlerde sana, bana biraz keşledin gibi geliyor.*

Keş savak — Saf hovarda: *Zavallı keş savak, karıların elinde kül olacak haberi yok.*

Keyif çatmak — Zevk ve sefa, gülüp eğlenmek, hoş vakit geçirmek: *Canım dünya bu, öyle pek gam tutmağa gelmez, keyif çatıp yaşamağa bak; bizimki keyif çatmak değil, gönül avutmak; keyif çatan yalnız beş on kişi sanma, bugün bütün Türkiye zevk ve sefada.*

Kılefte — Hırsızlık, yankesicilik: *Serserinin işi gücü kılefte, bunu sen de bilirsin a, yoksa bir kere sormak âdet olmuş.*

Kılefteci — Hırsız, yankesici, çarpıcı: *Sokakta ağzını açma, kıleftecinin birine rastgelirsen cebindekini kaptırırsın.*

Kıl kuyruk — Zıpır, delişmen, kaçık, sözünde durmaz, işsiz güçsüz, yalancı, serseri: *İçinize o kıl kuyruğu da aldınızsa, tamam, şimdi muvaffak olursunuz; kıl kuyruk ne demek olduğunu sana anlatırdım ama, bereket versin yeri değil.*

Kılı kırk yarmak — İncelemek, ince elemek, esaslı muayene, iyi tetkik ve tahkik: *Kılı kırk yararsan iş göremez, mahçup düşersin; ötedenberi kılı kırk yarmakla maruf adam gözü kapalı hareket eder mi; kılı kırk yaracaksan ben yokum.*

Kıldan nem kapmak — Çabuk müteessir olmak, fazla hassasiyet: *Çocuk zaten çelimsiz, kıldan nem kapacak vaziyette, fazla olarak bir de giyimsiz, tabiî bu soğuk havada hasta olur; sıcak odadan dışarı çıkmazsın, yine nezleden kurtulmıyorsun, galiba kıldan nem kapıyorsun.*

Kıl kalmak — Pek az, cüz'î, ehemmiyetsiz: *Kıl kaldı denize gidiyordum, bereket versin parmaklığı yakalayabildim; önüne bakmadan koşulur mu, ayağına taş çarpınca düşüp başının yarılmasına kıl kaldı.*

Kırçoz — Kıranta, bıyıkları kırca, yaşlıca: *Gamım tanıyamadın mı, hani Sultanahmetteki kahvede beraber tavla oynarken daima bizi seyreden biri vardı, işte o kırçoz adam.*

Kırk anahtarlı — Zengin, paralı, mal ve mülk sahibi, akaretçi: *Ölüp gittikten sonra kırk anahtarlı olsan da, beş parasız olsan da hepsi bir; Kırk anahtarlı dediklerimiz bile senin gibi hesapsız hareket etmezler; ötekinin, berikinin sözüne inanma, ötedenberi onlara kırk anahtarlı derler, hiç onlarda para bulunmaz olur mu?*

Kırk dereden su getirmek — Uğraşmak, didişmek, iknaa, inandırmağa çalışmak: *Beni aldatıp atlatmak için kırk dereden su getirdi, nihayet baktı ki olmıyacak, çıkarıp bir kaç lira verdi; haydi haydi beni çocuk yerine koyup kırk dereden su getirmekle aldatırım sanma, baksana bende aldanacak hacı gözü var mı?*

Kırklara karışmak — Çekilmek, kaybolmak, saklanmak, görünmemek: *Nerdesin kaç gündür be yahu, kırklara mı karıştın, o kadar aradık bir türlü bulamadık; kaç vakittir yine kırklara karıştın, nereye gittin, neden meydanda yoktun?*

Kırık — Birinin adamı, gözdesi, maşuk veya maşukası: *Vazgeç sen onunla gezmekten, sonra sana kırık diyecekler, haberin olsun; yeni çıktı, bu da galiba kalpakçının kırığı olacak, boyuna onun peşinde geziyor.*

Kırmak — Savuşmak, kaçmak, uzaklaşmak: *Burada oturmak işine gelmedi anlaşılan, kırıp sıvıştı; kimseye görünmeden kırdı, yine kim bilir, belki bir dalaveresi vardır; kırmak istiyorsan diyeceğim yok ama biraz bekleseydin beraber giderdik.*

Kırıp sarmak — Tedbir almak, çare bulmak, tamir etmek, tedarik: *Kimsenin işile meşgul olduğu yok, yalnız başıma kırıp sarıyorum, ben de olmasam herşey yüz üstü kalacak; merak etme kolayını bulur kırıp sararız; nasıl kırıp saracağız diye düşünmekte haklısın ama elbet birşey yapacağız.*

Kırık dökük — İrtibatsız, intizamsız, mütereddit, şaşkın: *Bugün pek kırık dökük konuşuyordu, acaba nesi var, hasta filan olmasın; yok, kırık dökük iş göreceksen bırak.*

Kırtipil — Zavallı, biçare, değersiz, ehemmiyetsiz, fakir, itibarsız, düşgün: *Methettiğin adamın ne kırtipil olduğunun farkında değilsen*

şaşanım sana; o kırtipile lâf anlatıncaya kadar sabah olur; kambersiz düğün olmaz derler a. tabiî o kırtipil de ne yapıp yaptı, aramıza karıştı.

Dümeni kırmak — Ayrılmak, uzaklaşmak, çekilmek, görünmemek: *Sıkıştıracaklarını anlarsam hemen dümeni kırarım. o da güç bir şey değil ya; sersem, bir kabahattir yapmışsın, bari kır dümeni. orada duracak ne var; yeni eski kim varsa çalışmak dediler mi, hepsi dümeni kırıyor, ortada kimse kalmıyor.*

Kısa kesmek — İhtisar etmek, uzatmamak, toplamak, hülasa etmek: *Fazla gürültüye lüzum yok, kısa kes, hiç olmazsa yaptığım kimse işitmesin; ben kısa kes dedikçe o uzattı, mübarek hiç laf anlamıyor birader.*

Kıs kıvrak — Sım sıkı, sıkışmak, kurtulamıyacak, çözülmiyecek halde: *Nihayet kıs kıvrak yakalandın, bakalım şimdi ne yapacaksın; sabretti, sabretti, fakat öyle zamanında kıs kıvrak ele geçirdi ki, bundan iyisini polis hafiyesi bile yapamaz.*

Kıtıpyos — Bak: Kırtipil

Kıtır — Bak: Atmasyon.

Kıtırbom — Bak: Kıtır.

Kıvır zıvır — Öteberi, değersiz, asılsız: *Kıvır zıvır şeyleri mesele yapıp dünyayı kendine zından etme, sen de herkes gibi işin alayına bak; zaman bu kıvır zıvır diye aldırmadığımız şeyler bugün âdeta baş tacı oldu.*

Kıvırmak — Becermek, başarmak, yapmak, meydana çıkarmak, ele geçirmek, muvaffak olmak: *Pek âlâ sen de kıvırırsın o da. öyle biz kıvıramayız diye işten kaçmağa çalışmayın; yobaz iki kişilik evin idaresini kıvıramadı, parasını çarçur etti.*

Kıyak — Güzel, zengin, iyi, cesur, kuvvetli, mükemmel, işe yarar, yerinde, münasip: *Ummadığın taş baş yarar derler, Kâzımın amcası da amma kıyak adammış ha, oğlana öyle bir ders verdi ki ömrünün sonuna kadar yeter; canı cehenneme kahbenin, fakat öteki de kıyak şey ha.*

Kız gibi — Güzel, lekesiz, afif: *Doğrusu kız gibi çocuk, hakkında ne söylerlerse inanma; kız gibi sandıklarımızın yaptıklarını beğendin mi?*

Kızarıp morarmak — Utanmak, mahçup düşmek, hiddetlenmek, sinirlenmek : *Küçücük birşey için kızarıp morarma azizim, canına acı, herşey gelir geçer, fakat sıhhat bir daha ele geçmez; yine niçin kızarıp murardın, hemen hiddetlenme, sözün sonunu bekle.*

Kilimi kebeyi sermek — Yerleşmek, oturup kalmak: *Koca evi buldular ya, kilimi kebeyi sermişler, rahat edip duruyarlar; nefes almadan, kilimi kebeyi sermeden kış gelip bastırdı.*

Kim kime dum duma — Ne olduğu belli değil, kimse birşey bilmiyor: *Adam Allahını seversen, merak edecek ne var, kim kime dum duma, senin kaçtığından kimin haberi olacak; kim kime dum duma, birisi yanlışlıkla alıp gitmiştir.*

Kirişi kırmak — Ayrılmak, kaçmak, gitmek: *Tehlike seziyorsan hiç beklemiyelim, buradan da hemen kirişi kıralım; dikkat et, para vermeden kirişi kiran olur, böyle açık gözlülüğe meydan verme; oradan kirişi kırmak o kadar zor mu sanki, bunu düşünmeğe bile lüzum yok.*

Kitakse — Bakmak, gözetlemek, kollamak: *Farkında olmadan kitakse eden de olur.*

Koca karı lakırdısı — Batıl, inanılmıyacak söz: *Ahret mahret, bunlar koca karı lakırdısı, şimdi böyle şeylerle uğraşacak vakit yok, biz işimize bakalım.*

Kodaman — Büyük, mevkili, ehemmiyetli: *Kodamanlardan birine dayandınsa, dokunma keyfine, yalnız dikkat et ki, fincancı katırları ürkmesin; o da kodamanların arasına katıldı demek, Allah versin.*

Kodes — Hapishane: *Bu yaşta kodese düştün, yine aklın başına gelmedi; canın kodese girmek istiyorsa var git, çatacak birini bulursun.*

Kofti — Yalan, boş, kof, ürkek: *Bu söze nasıl inanırım bu da koftiye benziyor; bir kofti bulup atlatamadık terezi.*

Kokoz — Parasız, cebi delik: *Ay nihayeti yaklaşınca kokozlaşıyoruz; hem ahlaksız, hem kokoz, böyle adamla düşüp kalkmak pek güç oluyor; sade biz değil, hemen herkes kokoz, gam yeme.*

Koku almak — Sezmek, anlamak, işitmek, haber almak: *Gene kokumu aldın neder, buralarda başka sebeple görünmezsin; bir koku almamış olsan sen bu sözü söylamezdin.*

Kokusu çıkmak — Anlaşılmak, sezilmek, işitilmek, meydana çıkmak: *Durun bakalım, onun da kokusu çıkar elbet, o zaman ne mal olduğunu anlarız; fena olsaydı onun da kokusu çıkardı, mademki şimdiye kadar birşey hissedilmedi, o halde fena demeğe hakkımız yok.*

Kolaçan etmek — Dolaşmak, bakmak, görmek, tecrübe, teftiş: *Aşağı katı bir kolaçan et, belki oraya indirmişizdir; etrafı kolaçan edelim, bakalım neler göreceğiz; ikimiz birden kolaçan edersek birimiz farkında olmazsak birimiz oluruz.*